

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

Лекція

з навчальної дисципліни

**«Загальні етичні вимоги правничої професії»
обов'язкова компонента освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

**за темою – Деонтологічні основи правоохоронних органів, як наука і
навчальна дисципліна**

081 Право (08 Право)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023, №8

Розглянуто на засіданні кафедри *фундаментальних та юридичних дисциплін*
дисциплін факультету № 6 ХНУВС, (протокол від 18.08.2023 №8)

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, доктор філософії за спеціальністю 081-Право, доцент Певко С. Г..

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О.А.
2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Логвиненко І.А.

1. Поняття і ознаки деонтології, її предмет, методологія.
2. Передумови виникнення, етапи розвитку, нормативні основи деонтології.

Рекомендована література:

Основна

1. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. Навч. посібник. – К., 2000.
2. Цирфа Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. - К., 2005.
3. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Навчально-методичний посібник. Львів, 2003.

Додаткова

1. Гавриленко О.А., Тетерич О.М. Моральні засади професії юриста // Вісник Університету внутрішніх справ. - Вип. № 3-4. - 1998.
2. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. - М., 1997.
3. Котов Д.П. Профессиональный долг. - М., 1979.

Текст лекції

1. Поняття і ознаки деонтології, її предмет, методологія.

Деонтологія являє собою одну із галузей юридичної науки, а також одну із учбових дисциплін юридичних навчальних закладів. Юридична деонтологія є певною системою знань про основи кодексу належної професійної поведінки правознавця: про систему правових, політичних, психологічних, етичних, естетичних, інформаційних та інших норм-вимог, котрі загалом визначають соціально-правовий режим професійного спілкування юриста з колегами і клієнтами, а також про основні види юридичних професій та характер юридичної практики у співвідношенні її з наукою і освітою.

Кодекс професійної поведінки правознавця репрезентує оптимальний (належний) звід правил дозволяючого, зобов'язуючого, забороняючого і рекомендаційного характеру, якими повинен оволодіти і керуватися юрист у відносинах, що виникають при виконанні ним службових (посадових) повноважень. Дозволяючі норми в своєму тексті містять слова «має» право, «може» (суддя має право займатися педагогічною діяльністю); забороняючі – «не може», «не повинен» (адвокат не може використовувати конфіденційну інформацію в своїх інтересах); зобов'язуючі – «зобов'язаний», «повинен дотримувати» (слідчий не повинен брати участі в страйках); рекомендаційні – «повинен» в сенсі «бажано» або «доцільно» (суддя повинен утримуватися від фінансових і ділових відносин, які можуть кинути тінь на його безсторонність, перешкодити належному виконанню судових обов'язків). Є норми, які містять в собі і дозвіл (до встановленої межі), і заборону (не переходити через встановлену межу).

З огляду на основні ознаки юридичної деонтології дана наука однією із суспільних наук, оскільки вивчає діяльність юриста в суспільстві; його взаємодію клієнтами, які представляють різні соціальні групи; служить врегулювання відносин правовими засобами. Під час здійснення професійних повноважень юрист постійно стикається необхідністю вирішувати (а деколи в лічені хвилини) складні проблеми, за якими стоїть життя і честь людей. Ухвалення юридичних рішень вимагає від професіонала-юриста великої напруги моральних сил, мобілізації досвіду і знань, глибокого розуміння ступеня відповідальності перед клієнтом, колективом, в якому він працює, перед суспільством.

Юридична деонтологія є однією із юридичних наук, вона вивчає не тільки етичні стандарти, що містяться в деонтологічних і етичних правилах, розроблених і прийнятих різними національними і міжнародними юридичними співтовариствами (адвокатів, нотаріусів, суддів і т. д.), але і нормативні акти, що офіційно закріплюють спеціальний правовий статус юристів – службових і посадових осіб. Останні, як правило, визначають напрямок формування правової культури адвоката, прокурора, слідчого, нотаріуса або співробітника певного відомства. Звідси витікає можливість проникнути в глибини тієї або іншої юридичної спеціальності, розкрити їх особливості і вести мову про деонтологію адвоката, судді, нотаріуса, прокурорського працівника,

державного виконавця, працівника податкової поліції, працівника органів внутрішніх справ чи міліції (поліції) тощо;

Юридична деонтологія є нормативною наукою, оскільки визначає і обґрунтовує соціальні нормативні приписи – етичні, правові та інші рекомендації, дозволи, заборони і зобов'язання, що пред'являються до юриста будь-якої професії – про правила поведінки, норми спілкування, тактику взаємодії як з колегами, так і з клієнтами, тощо. Ці правила поведінки не індивідуалізовані, розраховані на необмежене число аналогічних ситуацій, що виникають в ході юридичної діяльності. Нормативи культури служать головним способом регуляції професійної поведінки юриста;

Юридична деонтологія є прикладною (практичною) наукою, оскільки характеризує юриспруденцію через призму юридичної професії і практичної діяльності юриста; визначає особливості юридичної практичної діяльності і встановлює основні нормативи культури юриста, відповідні стандарту його професіоналізму;

Юридична деонтологія є гуманістичною наукою, яка ставить в центр розгляду особистість юриста, а також розкриває вплив професійної юридичної діяльності на психіку особи, її моральні якості, естетичні смаки. Антропологічна спрямованість юридичної деонтології виражається в тому, що вона формує систему вимог, які пред'являються до юриста як: а) високоорганізованого індивіда (психологічна структура); б) учасника політичного життя (ідейно-політична суть); в) спеціаліста (професійний зміст); г) носія високих моральних принципів (етична основа); д) володаря стійких естетичних смаків (розуміння прекрасного) та ін. Вона пред'являє вимоги до юриста особового характеру – володіти не тільки знаннями в області права, але і умінням орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, розбиратися в психології ділового спілкування, дотримувати професійну таємницю, уміти доступно висловлювати свої думки, із смаком одягатися тощо.

Предмет юридичної деонтології складає система правових, політичних, психологічних, етичних, естетичних, інформаційних й інших норм-вимог, що загалом визначає соціально-правовий режим професійного спілкування юриста з колегами і клієнтами, а також основні види юридичних професій та характер юридичної практики у співвідношенні її з наукою і освітою.

Предмет юридичної деонтології досліджується за допомогою певних методів пізнання, тобто сукупності логічних прийомів і конкретних способів обґрунтування системи знань про теоретичне розумінні і практичне застосування деонтологічних нормативів (стандартів) культури поведінки юриста. Серед методів юридичної деонтології виокремлюють методи: філософські, загальнонаукові, міждисциплінарні, спеціальні (конкретні).

Загальним методом юридичної деонтології є діалектичний метод, який дає можливість розкрити генезис, еволюцію, ознаки, зміст і види юридичної практичної діяльності; врахувати чинники – матеріальні (матеріалістична діалектика) і духовно-культурні; виявити варіативність системи вимог до культури поведінки юриста різної спеціалізації; уявити форми взаємодії юриста з суспільним середовищем у процесі виконання службових обов'язків.

Системний метод передбачає, що всі явища юридичної деонтології є організованою системою і структурно взаємозв'язані. Зв'язок простежується між культурами юриста-практика – психологічною, правовою, політичною, економічною, екологічною, етичною, естетичною, інформаційною. Культура юриста розглядається через структурні підрозділи єдиної системи (юридичної практики), яка, у свою чергу, є системою в ширшій системі (правовій системі суспільства. Не менше значення має такий філософський метод, як феноменологічний, дія якого є найповнішою разом з онтологічним і герменевтичним методами. Якщо онтологічний метод дає можливість пізнати і пояснити явища і процеси, пов'язані з юридичною практикою, а герменевтичний метод сприяє розкриттю сутності правових норм, що регулюють цю практику, то феноменологічний метод, заглиблюючись у глибини свідомості людини, пояснює за допомогою яких певних форм, образів (феноменів) відбувається внутрішнє сприйняття юристом-практиком зовнішнього світу, формується його професійна культура.

Основні спеціальні (конкретні) методи юридичної деонтології: психологічний метод – використовується при вивченні психофізіологічних властивостей юриста як особи, його темпераменту, характеру психічних установок; соціологічний метод – сприяє розкриттю професійної діяльності юриста, складанню професіограм юридичних професій не на рівні абстрактних категорій, а на базі конкретних соціальних фактів; статистичний метод – застосовується для встановлення статистичних даних про предмет вивчення, наприклад, про кількість юристів різних професій, котрі працюють в приватній і державній сферах тощо; історико-політичний метод – допомагає вивчити специфіку політичної культури юриста, конкретно-історичні політичні умови практичної юридичної діяльності, політико-ідеологічні стандарти, якими покликаний керуватися юрист при виконанні професійного обов'язку; порівняно-правовий метод – передбачає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів і з'ясування між ними схожості і відмінностей. Спеціальні методи засновані на досягненнях технічних наук: математичний, кібернетичний та ін.

2. Передумови виникнення, етапи розвитку, нормативні основи деонтології.

Термін «деонтологія» походить від грецьких слів: 1) «деон» – родовий відмінок слова «деонтос» – «потрібне, належне»; 2) «логос» – наука, тобто деонтологія – це «наука про належне». Термін «деонтологія» уперше введено в науковий обіг в 1834 році англійським філософом і юристом Ієремія Бентамом при викладі етичних установок, необхідних для кар'єри і досягнення особистого матеріального благополуччя. Він запропонував модель науки про норми професійної поведінки людини, що має владу, і виклав їх в книзі «Деонтологія, або Наука про мораль».

З огляду на передумови виникнення юридичної деонтології, першою передумовою появи юридичної деонтології стала суспільна затребуваність в праці юриста. Професія юриста спочатку виникла і розвивалася і як вид

соціальних послуг, і як засіб виконання управлінських функцій. Як правило, юристи займали високе соціальне положення, а їх клієнти були особами з різним соціальним статусом. Рухомі пошуком справедливості, яка розумілася по-різному різними шарами суспільства, клієнти, позбавлені знань в правовій сфері, знаходилися в повній залежності від юриста, до якого зверталися за правовою допомогою. Унаслідок відсутності юридичних пізнань клієнти не в змозі були оцінити законність дій суб'єктів застосування права, у виробництві яких знаходилися їх справи і якими вершилася справедливість. Вони вимушені були покладатися на компетентність і сумлінність юристів.

Друга передумова появи юридичної деонтології - розбіжності між правосвідомістю юриста і клієнта, диспропорції в знанні ними змісту норм, принципів права. З розвитком соціальних, економічних і соціально-культурних відносин відбулася диференціація юридичних професій, збільшилося соціальне навантаження юридичної професії, чітко визначилася роль юридичної практики. У таких умовах склалася третя передумова розвитку юридичної деонтології, а саме – потреба населення в ефективній юридичній практиці, оскільки зріс вплив практикуючих юристів на розвиток суспільства, функціонування правової системи держави. Підвищився авторитет юридичної професії. Вона стала виступати одночасно як об'єкт і як суб'єкт регулювання.

Перший етап розвитку юридичної деонтології виразився в уявленнях про те, якою повинна бути юридична діяльність, відноситься до часів Стародавнього Риму і пов'язаний з іменами класиків юриспруденції (Гай, Ульпіан, Модестін, Павло, Папініан). Вони бачили зміст юридичної діяльності в трьох її складових: *agere* – керувати юридичними діями сторін; *cavere* – складати формули документів; *respondere* – давати поради, консультації. Поступово в усіх країнах світу йшов процес становлення, а потім організаційного і методичного оформлення професійної юридичної освіти. Перші університети, що виникли в XII—XIII століттях у Болоньї, Падуї, Кембриджі, Саламанки, Парижі, мали юридичні факультети, де готувалися юристи з урахуванням обсягу і змісту правових робіт і послуг в даному суспільстві. Вже в середньовіччі від термін «*juris*», який, як і в давнину, уживався в різних значеннях, з'явилося слово «*jurista*».

Другий етап розвитку юридичної деонтології пов'язаний з періодом розвитку буржуазних відносин і формуванням світського, юридичного, світогляду (XVII—XVIII ст.), коли юридична практика змінюється, розширюється її зміст, з'являються нові форми і засоби здійснення. Властива юридичному світогляду буржуазії ідеалізація права як основи суспільства і держави багато в чому сприяла формуванню інтересу до юридичної професії. Накопичений досвід в державах Західної Європи в Новий час став одним з важливих етапів розвитку деонтологічних якостей юриста. Тоді ж в Росії (XVIII ст., при Петрі I) почав своє ходіння термін «юрист», запозичений з Німеччини («*jurist*»), як похідний від середнелатинського «*jurista*».

Третій етап розвитку юридичної деонтології припадає на початок XX століття і пов'язаний з оформленням перших документів про стандарти юридичної професії (зокрема висновків з питань юридичної деонтології).

Положення таких документів стають корпоративно-нормативними (нормативами культури юриста) і набувають значення професійних стандартів, тобто розповсюджуються на всіх представників професії, вимагають підпорядкування і забезпечуються заходами примусу. Саме ці документи служать офіційними джерелами юридичної деонтології. Їх можна назвати актами про корпоративні норми-стандарти, що пред'являються до юридичної професії, про регулятиви (нормативи) культури юриста.

Усвідомлення необхідності регулювання юридичної професії, а значить і досягнення її цілісності, відбулося не відразу. Значний внесок в процес визрівання права професії на саморегулювання і визначення корпоративних нормативів культури юриста внесли американські судді Джорж Шарсвуд, котрий опублікував 1854 р. курс лекцій «Професійна етика», і Давид Гофман, який в 1856 р. включив п'ятдесят рішень в «Курс правових досліджень». Їх напрацювання були використані при складанні Першого професійного кодексу, прийнятого Американською Правовою Асоціацією (АВА) в 1908 р. під назвою «Канони професійної Етики». Положення «Канонів» стали деонтологічними стандартами, які забезпечували, з одного боку, цілісність професії, а з іншою – довіру до юридичної професії з боку суспільства.

Четвертий етап розвитку юридичної деонтології пов'язаний з міжнародною уніфікацією вимог, що пред'являються до юристів, виходом за національні рамки, появою міжнародних стандартів у професійно-юридичній сфері (з 80-х рр. ХІХ ст.). З'явилися європейський деонтологічний кодекс, міжнародні стандарти незалежності юридичної професії, міжнародні кодекси етики та ін.

Нормативними основами юридичної деонтології є Конституція, поточне законодавство країни, кодекси етики, правила поведінки і дисциплінарні статuti, інші службові документи окремих професійних груп юристів, які юридично або морально зобов'язують дотримуватися викладених в них норм при здійсненні професійної діяльності. Коли ми говоримо про нормативи культури (поведінки) юриста-практика, маємо на увазі, що нормативи містяться як в правових актах держави, так і в корпоративних документах, в моральних (деонтологічних) кодексах юридичних об'єднань (союзів адвокатів, корпорації суддів і т.п.) – внутрішньодержавних і міжнародних.